

Een doorkijkje naar een mediageschiedenis van de literatuur

Bax, Sander, Deinsen, Lieke van, Honings, Rick et al. (2023). *Iconische schrijvers. Geschiedenis van het Nederlandse auteursportret*. Walburg Pers, 208 p. ISBN 9789464560206. € 29,99. Ook verkrijgbaar als e-boek.

Iconische schrijvers is een kleurrijk boek. Terwijl je bij het bladeren in veel andere wetenschappelijke studies vooral veel tekst aantreft, telt deze uitgave tientallen kleurenafbelingen – een zeldzame luxe. Maar het onderwerp van *Iconische schrijvers* maakt dit ook noodzakelijk: het boek biedt een ‘geschiedenis van het Nederlandse auteursportret’. Het woord ‘portret’ wordt hier zo letterlijk mogelijk genomen: hoewel er wel enige aandacht is voor tekstuele (zelf)beschrijvingen van auteurs, ligt het accent op schilderen, schetsen, gravures en foto’s van schrijvers. ‘Nederlandse’ betekent hier overigens ‘uit Nederland’: de Vlaamse literatuur is afwezig, een gegeven dat merkwaardig genoeg nergens in het boek ter sprake komt.

In drie delen presenteert het boek beknopte artikelen over portretten van veelal één, soms twee bekende auteurs. De vroegste periode tot 1600 wordt daarbij niet meegenomen, omdat visuele verbeeldingen van auteurs in die tijd zo zeldzaam zijn. ‘Vroegmoderne tijd’ telt zes stukken, onder meer over Joost van den Vondel, Anna en Maria Tesselschade, Roemer Visscher en Hubert Korneliszoon Poot; de ‘Negentiende eeuw’ is goed vertegenwoordigd met acht artikelen (waaronder over Willem Bilderdijk, Albert Verwey en Mina Kruseman); en de twintigste en eenentwintigste eeuw (‘Moderne tijd’) worden gedekt door tien stukken (onder meer over Henriëtte Roland Holst, Jan Wolkers en Charlotte Mutsaers). Het aantal auteurs is daarbij – gelukkig, wat mij betreft – een stuk kleiner dan 24: redacteurs Sander Bax, Lieke van Deinsen, Rick Honings en Bertram Mourits schreven allemaal diverse stukken en werden bijgestaan door een team van collega’s die een of enkele tekst(en) leverden.

24 artikelen in nog geen 250 pagina’s, afbeeldingen inclusief: het is duidelijk dat dit boek inzet op een groot publiek van literatuurlijfhebbers, minder op vakgenoten. De beredeneerde bibliografieën aan het einde van ieder artikel

laten zien dat het boek vooral is bedoeld als een toegankelijke synthetisering van bestaande kennis. Zeker de historische en negentiende-eeuwse casussen zijn de afgelopen jaren al in monografieën ontsloten, en die kennis wordt hier veelal gepresenteerd door die onderzoekers zelf. René van Stipriaan werkt verder op zijn recente Bredero-biografie (onder meer door te reflecteren op hoe *NRC* verslag deed van zijn eigen boek); Lieke van Deinsen presenteert eerder onderzoek naar onder meer Elisabeth Wolff; en Rick Honings bouwt voort op *De dichter als idool*, zijn monografie over negentiende-eeuwse celebritycultuur. Voor de twintigste en eenentwintigste eeuw geldt echter dat het onderzoek naar auteursportretten verrassend schaars is. De artikelen over deze periode, allemaal van de hand van Bertram Mourits en Sander Bax, lezen daarom vaak als essayistische verkenningen. Daarin zijn wel spannende nieuwe interpretaties te lezen. Zo wist ik weinig over de bewust 'arbeideristische' beeldvorming rond Anton de Kom in het bekendste, vaak bewerkte portret dat van hem bestaat, en leerde ik bij over de verhouding tussen literatuur en reclame in het artikel over Lucebert en Hans Verhagen.

De combinatie van synthetisering en exploratie leidt tot een boek dat tegelijkertijd bescheiden en ambitieus is. Bescheiden vanwege de omvang en vanwege het feit dat het boek grotendeels bestaande kennis presenteert. Maar tegelijkertijd ambitieus, omdat de ondertitel wel degelijk een 'geschiedenis' van het auteursportret belooft, en de inleiding zelfs spreekt van een 'kleine literatuurgeschiedenis, maar ook een mediageschiedenis'. Dat woordje 'klein' tempert de verwachtingen weer wat, maar dat *Iconische schrijvers* literatuurgeschiedenis en mediageschiedenis met elkaar probeert te verenigen, is nieuw en toont de ambities van de redacteurs – zeker als je bedenkt dat hun boek ruim vier eeuwen bestrijkt.

De auteurs van de bundel weten ongetwijfeld ook dat de toegankelijke toon en aanpak van het boek lastig te verenigen zijn met een verreikende wetenschappelijke doelstelling. Ik lees *Iconische schrijvers* al bij al vooral als een inspiratiebron en als een bundel die een nog niet systematisch ontsloten onderzoeksterrein verkent. Het boek maakt nieuwsgierig naar een meer gespecialiseerde studie over dit onderwerp. Hoe zou die eruit kunnen zien, als we verder denken op de hier ingeslagen weg?

In de eerste plaats vraagt het onderwerp van auteursportrettering om een grondige theoretische verkenning. Het is jammer dat *Iconische schrijvers* in het geheel niet theoretisch reflecteert op de diverse onderzoeksterreinen die relevant zijn als het over auteursportretten gaat, waaronder *posture*-analyse, *self-fashioning* (en algemener *New Historicism*) en *celebrity studies*. Op deze terreinen is de afgelopen jaren in de neerlandistiek veel gepubliceerd, ook door de redacteurs zelf, en het zou bijzonder waardevol zijn om die kennis

met het genre van het auteursportret te gaan verbinden. Tot nog toe is de *posture*-analyse bijvoorbeeld sterk gericht op de discursieve dimensie, zeker waar het de moderne letterkunde betreft: er wordt intensief onderzoek gedaan naar de representaties van auteurs in literaire teksten, essays en geschreven interviews, minder naar visuele verbeeldingen. Die laatste categorie is alleen al interessant omdat ze spannende theoretische vragen over zeggenschap oproept: relatief veel van de portretten in *Iconische schrijvers* zijn niet door de auteurs zelf gemaakt, maar door anderen. Ook andere theoretische invalshoeken – denk bijvoorbeeld aan het werk over visualiteit van Mieke Bal – zouden prachtig op dit materiaal toegepast kunnen worden, net als ideeën over *material culture*, mediastudies en boekwetenschap. Veel pionierswerk is de afgelopen twee decennia al gedaan: denk bijvoorbeeld aan de boekwetenschappelijke publicaties over auteursverbeelding van Lisa Kuitert, Kila van der Starres benadering van poëzie buiten het boek via theorieën over *material reading* en Sander Bax' monografie *De literatuur draait door*, over Nederlandse schrijvers in hedendaagse televisieprogramma's.

In de tweede plaats zou een gespecialiseerde studie over auteursportretten een grondiger analyse en interpretatie van afbeeldingen kunnen presenteren. *Iconische schrijvers* is sterk waar het het descriptieve niveau betreft: er wordt gewezen op beelddetails, op houdingen, kleding en de omgeving waar de auteur in afgebeeld wordt. Bij veel oudere portretten wordt ook op symbolische elementen in de uitbeelding gewezen – de betekenis van een lauwerkrans naast een schop bij een portret van Poot bijvoorbeeld – en er is oog voor portretconventies, waaronder voor de 'melancholische pose' en de 'hand-in-vestpose'. Technische observaties ontbreken echter veelal. Hoe valt het licht in een afbeelding en wat betekent dat? Voor welke uitsnede is er gekozen, en wat valt er buiten de voorstelling? Maar ook: voor welk materiaal is gekozen, hoe is de verf aangebracht, hoe is een foto afgedrukt, welke schildertechnieken en fotografische technieken zijn er gekozen? Dit zijn vormen van *close analysis* die zelden tot de bagage van de neerlandicus behoren (ook niet tot die van mij), dus deze vorm van analyse kan vermoedelijk alleen toegepast worden in nauwe samenwerking met kunsthistorici. Het is veelzeggend dat de diepgaandste interpretatie van een portret in *Iconische schrijvers* (een bekend schilderij van een jeugdige Albert Verwey, gemaakt door Jan Veth) overgenomen is van een kenner. Sander Bax reproduceert namelijk getrouw de analyse van Madelon de Keizer, niet alleen cultuurhistoricus en Verwey-biograaf, maar ook zelf beeldend kunstenaar.

Een derde richting waarin een gespecialiseerde studie zich zou kunnen bewegen is weg van de 'iconische' schrijvers, in de richting van bredere lijnen en structuren. In dit opzicht biedt *Iconische schrijvers* al diverse

interessante aanzetten. In de eerste plaats is zeker niet uitsluitend voor onbetwist canonieke mannelijke auteurs gekozen: bij een breed publiek wellicht onbekendere auteurs als Mina Kruseman, Anna Blaman en Charlotte Mutsaers komen ook ter sprake. Er is wel maar één auteur van kleur die besproken wordt (Anton de Kom). Het opentrekken van het corpus zou kunnen leiden tot interessante, meer infrastructurele en literatuurhistorische vragen. Worden Indische auteurs vaak met oriëntalistische parafernalia in beeld gebracht? Worden vrouwelijke auteurs minder of juist meer afgebeeld dan mannelijke? Hoe wordt er omgegaan met vormen van *disability* bij auteurs door de tijd heen (blindheid, zichtbare lichamelijke handicaps, ouderdom)? Wat is de mogelijkheid voor visuele (zelf)promotie voor auteurs in (post)koloniale gebieden als Suriname, Curaçao en Aruba, ook gezien het kleine eigen uitgeverijenlandschap?

Zo'n benadering in de richting van een minder casuïstische aanpak zou uiteindelijk de mogelijkheid bieden om de cultuurhistorische en media-historische lijnen uit *Iconische schrijvers* nog veel verder door te trekken. Nu al biedt dit boek belangrijke reflecties op de ideologische implicaties bij het portretteren van vrouwelijke auteurs in historische perioden, op de steeds verdere groei van marketing en promotie in de literatuur, op de komst van nieuwe media et cetera. Maar de neerlandistiek zou zeer gebaat zijn bij een lijvig boek waarin literatuurgeschiedschrijving, boekwetenschap, kunstgeschiedenis en cultuurgeschiedenis nog systematischer samenkomen. Dan zou bijvoorbeeld gekeken kunnen worden naar de relatie tussen auteursportretten en publicatietypen (handschriften, oudere drukken, moderne hardcovers, paperbacks, e-boeken), naar de opkomst van de flaptekst-inclusief-foto, naar de opkomst van de fotografie en het ingeburgerd raken van eerst de consumentencamera en daarna de mobiele telefoon, naar de invloed van nieuwe druktechnieken, geïllustreerde tijdschriften, media als televisie, grammofoon, internet en ga zo maar door. Op dit moment ligt zo'n mediageschiedenis van de Nederlandstalige literatuur nog ver in de toekomst, maar *Iconische schrijvers* opent in elk geval vergezichten naar gebieden die in de neerlandistiek onderbelicht zijn gebleven.

Laurens Ham

Bibliografie

Bal, M. (2003). Visual Essentialism and the Object of Visual Culture. *Journal of Visual Culture*, 2(1), 5-32.

- Bax, S. (2019). *De literatuur draait door. De schrijver in het mediatijdperk*. Prometheus.
- De Keizer, M. (2017) *Als een meeuw op de golven. Albert Verwey en zijn tijd*. Prometheus.
- Honings, R. (2016). *De dichter als idool. Literaire roem in de negentiende eeuw*. Bert Bakker.
- Kuitert, L. (2001). Schrijver van beroep. De professionalisering van de literaire auteur in de negentiende eeuw. *Boekmancahier*, 13(47), 23-33.
- Van Deinsen, L. (2019). 'k Zeg basta met dat portretteeren'. Elizabeth Wolff en de (on)mogelijkheden van haar auteursportret. *De achttiende eeuw*, 51(1), 85-103.
- Van der Starre, K. (2021). *Poëzie buiten het boek. De circulatie en het gebruik van poëzie*. Universiteit Utrecht.
- Van Stipriaan, R. (2018). *De hartenjager. Leven, werk en roem van Gerbrandt Adriaensz. Bredero*. Querido.